

UOT 372.0:002

Mehriban Ağa qızı Həsənova
tarix üzrə fəlsəfə doktoru,
Gəncə Dövlət Universitetinin dosenti

ALİ MƏKTƏB TƏLƏBƏLƏRİNİN İNFORMATİKA ÜZRƏ PEDAQOJİ KOMPETENSİYALARININ FORMALAŞDIRILMASININ ƏSASLARI

Мехрибан Ага гызы Гасанова
доктор философии по истории,
доцент Гяджинского Государственного Университета

ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ ПО ИНФОРМАТИКЕ

Mehriban Aga Hasanova
Doctor of Philosophy in History,
Associate Professor of the Ganja State University

BASES FOR FORMATION OF PEDAGOGICAL COMPETENCES OF STUDENTS OF UNIVERSITY IN INFORMATICS

Xülasə: Məqalədə müasir dövrdə tez-tez istifadə olunan pedaqoji terminlərin təyinatı açıqlanmış, müxtəlif tədqiqatçıların bu terminlərə fərqli yanaşmaları analiz edilmişdir. Göstərilmişdir ki, hazırda təhsilin qarşısında duran problemlərdən biri müəllimin pedaqoji kompetensiyalarının lazımı səviyyədə olmamasıdır və bu problemi aradan qaldırmaq üçün müəllimin hazırlığını göstərən kriteriyalar dəqiqləşdirilməlidir.

Açar sözlər: *innovativ fəaliyyət, pedaqoji texnologiya, kompetensiya*

Резюме: В статье излагаются наиболее часто используемые педагогические термины в наше время и анализируются многочисленные подходы разных исследователей к этим терминам. Было показано, что одна из проблем, стоящих перед образованием, заключается в том, что педагогическая компетентность учителя не находится на должном уровне и что критерии обучения учителя должны быть уточнены для решения этой проблемы.

Ключевые слова: *инновационная деятельность, педагогическая технология, компетентность*

Summary: The article presents the most frequently used pedagogical terms in nowadays and analyzes the different approaches of different researchers to these terms. It was shown that one of the problems that education is facing now is the teacher's pedagogical competence is not at the proper level and so the criteria for preparation of the teacher should be clarified to solve this problem.

Keywords: *innovative activity, pedagogical technology, competence*

Müasir dövrdə pedaqogika elmində bir sıra yeni anlayışlardan istifadə edilir. Bunlardan biri də “innovativ fəaliyyət” anlayışıdır. Müxtəlif tədqiqatçılar onun izahını verməyə çalışmışlar. V.A.Slastenin, V.İ.Andreev, V.S.Lazarev, V.Drujinina kimi alimlər məlum anlayışın izahına fərqli müstəvidən yanaşmışlar. V.İ.Andreevin verdiyi tərif daha məqsədəuyğun hesab etmək olar. Onun fikrincə, innovativ fəaliyyət yeməlikləri yaratmaq, mənimsəmək istifadə etmək

və genişləndirmək məqsədilə həyata keçirilən mürəkkəb və çoxfunksiyalı fəaliyyət növüdür.

Hələ keçən əsrin 60-cı illərindən başlayaraq “təlim texnologiyası” anlayışı pedaqoji mühitdə geniş yayılmağa başlamışdı. Demək olar ki, qeyd edilən anlayışların (pedaqoji texnologiya, təlim texnologiyası) məzmun etibarilə bir-birindən o qədər də böyük fərqi yoxdur. Ola bilsin ki, birinci nisbətən daha geniş anlayışdır, lakin hər ikisi təlimdə nailiyyətlər əldə etmək üçün

ün tətbiq edilən metodların məcmuunu anlamına gəlir. Əlbəttə, “pedaqoji texnologiya” anlayışının formalaşma mərhələlərinə baxsaq, qarşılıqlı əlaqədə olan anlayışların tez-tez bir-birini əvəz etdiyini görürük. Əsas məqsəd müasir təlim texnologiyası üçün münbit şərait hazırlamaqdır. Bunlar pedaqoji texnika, audiovizual təhsil, proqramlaşdırma təlimi, təlimin alqoritmləşdirilməsi, müəllim və şagirdin elmi əməyini təşkil etmək üçün prinsiplər sistemidir.

Oxşar pedaqoji terminlər müxtəlif tədqiqatçılar tərəfindən istifadə edilmişdir. Deyək ki, Betti Lu Liver didaktik texnologiya, informasiya texnologiyası, modul təlimi; M.İ. Maxmutov diaqnostik məqsədli təhsil; V.V. Tuzev inteqral texnoloji təlim, Y.K. Babanski təlim-tərbiyə prosesinin optimizasiya və intensivləşdirilməsi kimi terminlərdən istifadə etmişlər.

Təlim prosesinin texnologiyasına həsr edilən milli və xarici elmi-pedaqoji ədəbiyyatın analizi və uyğun mütəxəssislərin hazırlanması göstərir ki, “texnologiya” termininin əmələ gəlməsi və tətbiqi elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətləri ilə bağlıdır. Rəşadətli düşüncəyə əsaslanan və elmi-fəlsəfi dayağı olan istənilən pedaqoji fəaliyyət mürəkkəb dinamik sistemə malikdir. Bu dinamik sistem şəxsi və kollektiv əməyin məhsuludur, konkret təlim nailiyyəti əldə etməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur. Bunun da əsasında pedaqoji texnologiya dayanır.

Yuxarıda haqqında bəhs edilən anlayışlara baxmayaraq, bu tədqiqatın əsas anlayışları “informatika” və “kompetensiya”dır. Əgər yenə də elmi ədəbiyyata müraciət etsək, bu anlayışların izahında da müxtəlif yanaşmaların şahidi olarıq. Yanaşmalar fərqli olsa da, biz bu anlayışların mahiyyətini əks etdirən izahlara söykənməli və arqumentlərimizi də səsləndirəndə qarşıya qoyduğumuz məqsədə nail olmaq üçün elə etməliyik ki, maneələr yaranmasın, bir-birini təkzib edən elmi fikirlər olmasın.

Baxışların çoxluğu onunla izah edilir ki, bu anlayışlar kifayət qədər mürəkkəb hadisələri özündə ehtiva edir. Həmin mürəkkəb hadisələrin xarakterik tərəflərini birmənalı izah etmək mümkün deyil. Anlayışların mənasının adekvat başa düşülməsi ilk növbədə ixtisaslı kadr hazırlığını müvəffəq aparmaq üçün lazımdır. Anlayışların dərk edilməsində məişət və elmi yanaşma mövcuddur. Biz “kompetensiyalar”

anlayışından çox tez- tez “kompetensiya” və “kompetentlik” sözlərinə rast gəlirik.

Pedaqoqun kompetentliyi bu və ya digər mövqedən P.P. Terexovun, B.A. Bolotovun, B.T. Elkoninin və N.Y. Klimentkonun əsərlərində izah edilmişdir. Göstərilən ədəbiyyatı təhlil edərkən müəllimin kompetensiya üzrə hansı kriteriyalarının olduğunu anlamaq olur.

Əcnəbi sözlər lüğətində “kompetensiya” sözünün mənası belə verilmişdir: latınca “competentia” (hüquqi cəhətdən məxsusluq) - 1) hər hansı bir sahədə məlumatlılıq; 2) hər hansı bir şəxsin öhdəliyini əks etdirən dairə; 3) *dilçilikdə* dil haqqında intuitiv bilik, danışan şəxs ana dilində öz fikirlərini korrekt ifadə edir.

Aydın məsələdir ki, sözün mənası “nail oluram”, “uyğun gəlirəm” mənalarına yaxındır. Bununla belə, uzun evolyusiya dövrü keçdiyi üçün “kompetensiya” sözünə birmənalı cavab yoxdur. Müxtəlif elm və mədəniyyət sahələrində həmin sözün özünəməxsus çalarları vardır.

Deyək ki, hüquqşünaslar belə məna verir: kompetensiya qanunvericilik tərəfindən müəyyən edilmiş fəaliyyət sferası, bir sıra məsələlərin dairəsi, səlahiyyət həcmi və vəzifəli şəxsin, yaxud dövlət orqanının fəaliyyət həddidir [1]. Bizə hər şeydən əvvəl “kompetensiya” sözünün mənasını pedaqoji anlayış kimi şərh etmək lazımdır. Təəssüf ki, bu sahədə çalışan mütəxəssislərin rəyləri də anlayışın məzmununu adekvat əks etdirə bilmir. Belə ki, A.M. Novikovun pedaqoji terminlər lüğətində [2] sözün mənasını izah etməyə cəhd edilsə də, müəllif buna nail ola bilməmişdir.

A.M. Novikovun interpretasiyasının ən başlıca nöqsanı bundadır ki, “kompetensiya” sözünün izahına baxmaq üçün oxucunu “bacarıq” sözünə yönləndirmişdir, halbuki, həmin söz bir çox parametrlərinə görə “kompetensiya” anlayışından geri qalır. Digər tərəfdən, “bacarıq” ənənəvi, “kompetensiya” isə müasir pedaqogikaya aid olan termdir. Müəllif tərəfindən kompetensiya sözünə sinonim kimi verilmiş “bacarıq” anlayışına belə tərif verilmişdir: əldə edilmiş bilik və vərdislərin məcmuunu təmin edən hərəkətlərin yerinə yetirilməsi üçün insanın mənim-sədiyi qabiliyyətdir. Əgər verilmiş tərifə diqqətlə yanaşsaq, bu həm də sözün əhatə etdiyi miqyasa görə “kompetensiya” anlayışına uduzuru.

Q.V. Matuşevskaya qeyd etmişdir ki, fransız müəlliflərinin əsərlərində “kompetensiya” sözündən istifadə edilir. Müəllifin fikrincə, kompetensiya fərdin mürəkkəb fəaliyyətini həyata keçirən potensial hərəkətlərinin (emosional, idraki və psixomotor) məcmuyudur. Ona görə də bilik və bacarıqlardan başqa, müəllim müəyyən şəxsi keyfiyyətlərə malik olmalıdır. Müəllimin effektiv fəaliyyətini müəyyən edən şəxsi keyfiyyət, ilk növbədə, müxtəlif faktorlarla müəyyən edilir: pedaqoqun təbiət tərəfindən verilmiş imkanları: onun cinsi, yaşı, ali nerv fəaliyyətinin tipi, xarici görünüşü və s.; psixi faktorlarla: idraki qabiliyyətinin səviyyəsi, yaddaşı, aktivliyi və s.; fərdi həyat və peşə təcrübəsi ilə, ümumi pedaqoji qabiliyyəti ilə, şəxsi-sosial keyfiyyətləri ilə, ehtiyacları ilə, əxlaqi keyfiyyətləri ilə və s.

Aşağıda verilən tərif müəyyən parametrlərinə görə daha uyğun sayıla bilər: kompetensiyalar parametrlərin vəziyyətinin qarşıya qoyulmuş tapşırıqğa elə adekvat olmasıdır ki, pedaqoji kompetensiyaları müəyyən tip tapşırıqlara uyğun olan və fəaliyyətin nailiyyəti sayıla biləcək bilik, pedaqoji bacarıqlar və professional qabiliyyətlərin sintezi kimi müəyyən etmək mümkün olsun.

Hazırda təhsilin qarşısında duran problemlərdən biri də müəllimin peşə keyfiyyətlərinin lazımı səviyyədə olmamasıdır, çünki pedaqoji fəaliyyəti effektiv şəkildə həyata keçirmək üçün bu çox vacibdir. Bu problemin həlli ilə O.S.Bulatov, N.V.Korepanova, L.T.Çernova və b. məşğul olmuşlar. Bu keyfiyyətlərin tərkib hissələrindən biri müəllim fəaliyyəti üçün qabiliyyətin olmasıdır. Məhz bu qabiliyyət də müəllimin kompetentliyi ilə sıx bağlıdır.

Bir çox pedaqoji ədəbiyyatda pedaqoji bilik və bacarıqların kifayət qədər çoxlu modelinə rast gəlirik və bunlara istinad edərək pedaqoji prosesin pozitiv anları haqqında danışmağa əsasımız olur. Bu mənada müəllimin modeli onun reprezentativ xarakteristikası ilə ifadə olunan fəaliyyətinin analoqu kimi çıxış edə bilər. Həmin model müəllimin fəaliyyətini analiz etmək vasitəsilə yaranır. Ona görə də mütəxəssisin modelini layihələşdirərkən “model hazırlığı”nın işlənməsi vahid fasiləsiz prosesin tərkib hissəsi kimi götürülür. Onlar orqanik şəkildə bir-biri ilə bağlıdır və bir-birindən asılıdır. Ən başlıca mə-

sələ səbəb-nəticə əlaqələrinin, ziddiyyətlərin, problemlərin aşkar edilməsi, ölçmə üsullarının müəyyən edilməsi və bir sahəni digər sahəyə uyğunlaşdırmaqdır.

Fəaliyyət modelinin mütəxəssisin hazırlanma modelinə uyğunluğu prinsipinin həyata keçirilməsi son nəticə olmalıdır. Deməli, kompetent müəllim hazırlığı üçün ilk növbədə onun hazırlığının məzmununu müəyyən etmək lazımdır. Bu da öz növbəsində pedaqoji fəaliyyətin strukturunu müəyyən etməyi; pedaqoji funksiyaların əsas komponentlərini və onlarla bağlı hərəkətləri, bunları həyata keçirmək üçün lazım olan professional cəhətdən vacib bacarıq və keyfiyyətləri tələb edir. L.D.Stolyarenko bir-biri ilə sıx qarşılıqlı əlaqədə olan komponentləri nəzərdən keçirməyə cəhd etmişdir. O müəyyən etmişdir ki, hər bir fəaliyyət mərhələsi özünün konkret hərəkəti ilə şərtləndirilir. Bu hərəkət vacib peşə keyfiyyətlərinin formalaşmasına xidmət edir. Formalaşmış keyfiyyətlərin spesifikasi xüsusi hazırlığın həyata keçməsi üçün vacib olan zərurəti göstərir.

Burada xüsusi olaraq vacib bir məsələni qeyd etməyə ehtiyac duyulur. Kompetensiyaların analizini nəzərdən keçirərkən funksional yanaşma əsas götürülmüşdür, lakin belə yanaşma pedaqoji kompetensiyaları xarakterizə edən xeyli keyfiyyət miqdarının ayrılmasını tələb edir, çünki funksional yanaşmanın tətbiqi ənənəvi xarakteri daşıyır. Bu yanaşma çərçivəsində müəyyən funksiyalar qrupuna daxil olan bacarıqlar müəyyən edilir. Sonra isə həmin funksiyalar metodistlər tərəfindən qiymətləndirilir. Burada da birmənalı fikrə rast gəlmirik, çünki pedaqoji funksiyalar bir sıra müəlliflər tərəfindən fərqli izah edilir. Təcrübədə isə pedaqoq məhdud sayda tapşırıqlarla kifayətlənmiş olur. Mütəxəssisin kompetentlik keyfiyyətləri onun şəxsi keyfiyyətlərinin pedaqoji fəaliyyəti əsasında müəyyən edilir. Yaxşı olar ki, bu sıraya pedaqoji fəaliyyətin spesifikasiyadan doğan keyfiyyətləri də əlavə etmək mümkün olsun. Lakin keyfiyyətlərin əhəmiyyəti müxtəlif kateqoriyadan olan pedaqoqlar üçün fərqlənə bilər, ona görə də onlar dəqiqləşdirilməlidir. Müəllimin hazırlığını göstərən kriteriyaları müəyyən etmək də vacib məsələlərdən biridir.

Problemin aktuallığı. Müasir dövrdə təhsilin qarşısında duran vacib problemlərdən biri müəllimin

pedaqoji kompetensiyalarının lazımi səviyyədə olmasını təmin edən kriteriyaların dəqiqləşdirilməsidir. Məqalədə bu məsələyə toxunulmuşdur.

Problemin yeniliyi. Pedaqogika elmində istifadə edilən bir sıra yeni anlayışlara müxtəlif tədqiqatçıların fərqli yanaşmalarının analiz edilməsi və müasir müəllimin hazırlığını göstərən kriteriyaların dəqiqləşdirilməsidir.

Problemin praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, yeni müəllimin fəaliyyət modelinin mütəxəssisin hazırlanma modelinə uyğunluğu prinsipinin həyata keçirilməsi son nəticə olmalıdır. Deməli, kompetent müəllim hazırlığı üçün ilk növbədə onun hazırlığının məzmununu müəyyən etmək lazımdır.

Ədəbiyyat:

1. Краевский В.В. Общие основы педагогики: Учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений. М., 2003.
2. Новиков А.М. Построение системы непрерывного образования. М., 2000.
3. "Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramının təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 15 iyun 1999- cu il 168 nömrəli Sərəncamı.
4. "Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə təminatı Proqramının (2005-2007-ci illər) təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 21 avqust 2004- cü il 355 nömrəli Sərəncamı.
5. Azərbaycan Respublikasında Ümumi Təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulumu) Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 30 oktyabr 2006-cı il tarixli, 233 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir.
6. "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2009.
7. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası (2013-cü il 24 oktyabr).
8. Иванов Д.А. Компетентности и компетентностный подход в современном образовании. М., 2007.

E-mail: mehriban-70@mail.ru

Rəyçilər: *ped. ü. elm. dok., prof.* Ə.Q. Pələngov,
fizika-riyaziyyat ü. fəls. dok., dos. Ə.Ə. Aslanov

Redaksiyaya daxil olub: 17.05.2018